

Morálně politický faktor ve válkách včera a dnes

Vojenství upoutává pozornost marxisticko-leninské teorie od počátku jejího vzniku. Potvrzují to skvělé Marxovy a Engelsovy rozborů velkých historických událostí devatenáctého století, Engelsova celoživotní práce zaměřená na vývoj armády, historii válek a sociálně ekonomické souvislosti vojenství. Dokazuje to soubor Leninových statí, článků a referátů, v nichž analyzuje předpoklady, formy i podmínky ozbrojené obrany proletářské revoluce, jeho důkladné marxistické zhodnocení rusko-japonské i první světové války a konečně i péče, kterou věnuje výstavbě a přímému řízení armády prvního socialistického státu. Nepřímě to potvrzuje také pozornost, kterou dnes vojenství věnují marxisticko-leninské strany socialistických zemí.

Zabýváme-li se v tomto článku především úlohou morálně politického faktoru, neznamena to, že ostatní činitelé výsledné vojenské síly považujeme už předem za méně významné. Společenské zřízení, úroveň a produkční schopnost ekonomiky, stupeň aplikace vědy a techniky ve vojenství, organizaci, řízení a vojenskou připravenost armády chápeme nejen jako relativně samostatné faktory a komponenty bojového výkonu, nýbrž také jako historicky proměnlivé podmínky a okolnosti, jako rámec, v němž se morálně politická motivace k boji vytváří, působí a konečně stává se rozhodujícím faktorem války dvou protikladných světových soustav.

Protože morálně politický faktor je jevem sociálně politickým i specificky vo-

jenským, můžeme předpokládat, že jeho obsah a úloha byly v minulosti závislé na okolnostech celospolečenského i vojensko-technického a organizačního řádu. Z tohoto hlediska by bylo jistě zajímavé podrobněji vyložit, za jakých společenskohistorických podmínek se morálně politické stimuly konstituují v relativně samostatný faktor vojenské síly, jak se vyvíjela jejich vnitřní struktura, kdy a proč sehrály rozhodující úlohu ve válce — a také, proč jejich váha v produktivních činnostech měla až dosud převážně epizodický význam. Jsou to však otázky značně komplikované a jejich řešení by se neobešlo bez důkladné analýzy historického materiálu. Omezíme se proto na konstatování dvou výchozích skutečností.

1. Morálně politický faktor starověkých a středověkých armád měl nejen odlišnou vnitřní strukturu, danou nízkou úrovní společenského života a obtížemi jeho racionálního osvojení lidovými masami, nýbrž také značně omezené možnosti působení.

2. Války vedené v tomto období, ponecháme-li stranou selsko-plebejské válečnictví, byly ve své většině nespravedlivé. Ještě se nevytvořil takový společenský subjekt (třída), který by svou revoluční energií byl s to přeměnit jejich charakter a vtisknout jim sociálně spravedlivý obsah. Převážně aristokratický a zoldněřský charakter armád, jejich omezené počty i krátká doba trvání přímých válečných akcí vytvářejí podmínky, v nichž se skutečné životní zájmy, sociální citění a ne-

deformované vědomí vykořisťovaných tříd může projevit jen zcela výjimečně. Duchovními faktory bojové síly se proto nutně stávají nejen rozmanité formy záměrného ideologického zpracování bojovníků

(např. v období helenismu, římského impéria, křesťanských výprav, atp.), nýbrž také pouhý zájem na kořisti, vojenské ctižádosti či přirozené lidské vášně, rozdělující se až samotným průběhem boje.

Protože význam morálně politického faktoru úzce souvisí s celkovou úrovní společenského života, budeme sledovat peripetie jeho vývoje a působení až v novodobém kontextu — po vzniku masových buržoazních armád.

Velká francouzská revoluce, která podle Engelsových slov „železným koštětem“ vymetla feudální poměry, a „byla třetím povstáním buržoazie, ale přitom prvním, které úplně odhodilo náboženské roucho“ znamená pro vývoj vojenství významný **historický mezník**. Začíná období, v němž se morálně politický faktor buržoazní armády nutně stane jejím nejproblematičtějším činitelem. Nejprve, dokud ještě sociální zájmy relativně pokrokové buržoazie do značné míry naplňují tužby a ideály společenské většiny, působí tento faktor jako mohutný zdroj protifeudálního odporu. Později, kdy už je lidovým masám zřejmé, že buržoazní politika je protilidová, kořistnická a reakční, stane se morální faktor elementem převážně rozkladným a nespolehlivým.

A je to právě Francie, kde jsou tyto tendence nejzřetelněji patrné.

Revoluční francouzská armáda, ještě nezorganizovaná a nevycvičená, zvítězí u Valmy (1792) nad přesilou feudální reakce „spíše svým nadšením než svými zbraněmi“. Protože ji tvoří především chudina, dělníci a drobný venkovský lid, a protože bojuje za obranu revoluce i vlastní země, neboť bránit vlast znamenalo tehdy bránit revoluci, její morální faktor je vysoký. Je to už v pravém slova smyslu faktor **morálně politický**. Poprvé v novověku je armádní instituce pod jeho mohutným tlakem přinucena vystoupit tak jednoznačně proti reakci.

Po vyhlášení všeobecné hotovosti se s mohutným přílivem lidových mas lidový a národní charakter armády ještě prohloubí. Znasobí se její síla a revoluční odolnost. Sugestivními formulacemi to vyjádřil střízlivý Clausewitz: „Z války se znenadání zase stala věc národa, a to třicetimilionového národa, jehož všichni příslušníci se považovali za státní občany... Touto účastí národa na válce byl místo vlády a vojska položen na misku vah celý národ se svou přirozenou vahou. Prostřed-

ky, kterých se mohlo použít, úsilí, které bylo možno vyvinout, neměly přesných mezí; energie, s jakou bylo možno vést válku, neměla už žádnou protiváhu.“ (Clausewitz, Carl von: O válce, Praha 1969, str. 543.)

Právě série vítězných spravedlivých válek, které v letech 1792—1794 vede na svou obranu francouzská revoluce, nejlépe potvrzuje přímou závislost bojové síly masové armády na jejím sociálním složení a morálně politickém faktoru bojovníků.

Neměli bychom přehlédnout, že úspěchy francouzské revoluční armády byly podmíněny nejen úzce národními faktory. Školou francouzských revolucionářů, jež dala jejich hnutí a jeho vojenským formám internacionální charakter už na samém počátku, byla americká válka za nezávislost. Dobrovolníci, i ti, které vyslala později monarchie, ve snaze posílit protibritské síly, „...přivezli domů zvěst o svobodné zemi za oceánem, přivezli i zásady americké **Deklarace nezávislosti** a přinesli i znalosti způsobu boje proti lineární taktice starých reakčních armád.“ (Konrad K.: Svoboda a zbraně, Praha 1949, str. 189.)

Ve vojenství je tedy francouzská revoluce signálem přelomu. V podmínkách, kdy na scénu dějin vstupuje už nejrevolučnější sociální třída — proletariát — začíná období, v němž je možné rozkládat feudální a měšťácké armády zevnitř. Masovou účastí prostého lidu a jeho revoluční energií je možné je přinutit, jak nejlépe ukázala druhá fáze vývoje revoluce, aby tyto armády plnily nikoli jen vůli feudálů a buržoazie, nýbrž také, či především, národně i sociálně osvobozovací funkce.

Tento hluboký vnitřní rozpor v sobě nese jak armáda revoluce do roku 1794, tak také armáda Napoleonova i všechny národně osvobozovací války proti N. Španělský odboj, tyrolské povstání, války Pruska i Vlastenecká válka ruského lidu. **Jsou národně osvobozené a revoluční, pokud jejich vedoucí silou je lid, jsou zpátečnické a reakční, pokud se dostávají zcela pod kontrolu staré feudální politiky, která se brání buržoazním reformám a měšťácké revoluci.**

„V Prusku se bránil lid proti cizímu dobytí, ale bránil se i reakční jun-keři proti nositeli důležitých vymožeností francouzské revoluce... V Rusku povstal lid k nebývalému hrdinskému odporu, ale carský absolutismus se bránil pokroku zá-падního světa.“ (Konrad K.: Svoboda a zbraně, Praha 1949, str. 212.)

Nesmírně rozporné je tedy působení morálně politické motivace v podmínkách, které jsou zralé pro uchopení politické moci buržoazí. Lid, selský a městský, dá- vá buržoazním revolucím a národně osvobo-vozacím válkám sílu a smělost, bez nichž „... buržoazie sama by nebyla ní- kdy boj dobojovala do rozhodného kon- ce... Aby buržoazie — dodává Engels — mohla sklídit i jen ony plody vítězství, jež tehdy dozrály, bylo nutné, aby revoluce daleko překročila vytčený cíl“. (Engels B.: Tři historické bitvy proti feudalismu, In: Marx K., Engels B.: O vojenství, Praha 1968, str. 63.)

Vysoký morálně politický faktor fran- couzské revoluční armády, dlouho špatně vycvičené a nedokonalé vyzbrojené, s ní- se podařilo revolučním generálům odrazit nápor evropské reakce, byl rezervoárem síly a bojových úspěchů ještě v armádě Napoleonově. Zkušenosti z americké války a lidový charakter armády umožnily rych- le zdokonalit zásady boje v rozptýlených sestavách.

Protože se upevnila dobrovolná kázeň, bylo možné přistoupit na zásobování rek- vírováním, odpadly sklady potravin a pe- kárny, táborové příslušenství, zvýšila se pohyblivost a samostatnost jednotek.

Clausewitz píše: „Jakmile se to vše- chno zdokonalilo v Bonapartových rukou, pak tato válečná moc, opírající se o sílu všeho lidu, kráčela dříve Evropou s tako- vou jistotou a spolehlivostí, že tam, kde se proti ní postavila jen stará vojenská moc, nebylo ani okamžik pochyb o vý- sledku.“ Clausewitz, Carl von: O válce, Praha 1969, s. 543.)

Také Engels uvádí, že „revoluční válka zrodila v Napoleonovi muže, který učinil z tohto nového způsobu válčení pravidel- ný systém... a přivedl metodu okamžitě na takový stupeň dokonalosti...“, že „se Francouzů stali téměř nepřemožitelnými, dokud se jejich odpůrci od nich nepřiuči- li...“ (Engels B.: Armáda, In: Engels B.: Revoluce ve vojenství, Praha 1972, s. 128.)

Protože masová armáda, kterou převzal Napoleon, byla prodchnuta duchem revo- lucie, duchem nadšení a boje za lidská práva — ideou odporu k feudalismu — její počáteční úspěchy čerpají svou sílu z lidu. V míře, v jaké Napoleon likvidoval

úspěchy revoluce (ve vlastní zemi i v za- hraničí) a ve snaze ovládnout svět se spo- joval s reakcí, slábala tato síla, a tím i oprávněnost jeho buržoazně emancipač- ního tažení.

První a nejtěžší porážka, neuvažujeme -li Španělsko, kterou Napoleon utrpěl v Rusku, může být už připsána na konto úpadku revolučního ducha jeho slavné armády.

Kutuzov má v rukou armádu země, kte- rá povstala proti vetřelci. Ruský lid i Ku- tuzovova armáda vedou už jednoznačně spravedlivou národně osvobozenickou vál- ku proti dobyvačné politice francouzské- ho císařství. I když se carský absolutis- mus obává pokroku západního světa, a jeho postoj k obraně země je proto likna- vý, **smýšlení a energie prostého lidu vtis- kuje válce vlastenecký charakter.**

Rozhoduující silou francouzské porážky je tedy morální faktor ruského lidu, jeho vysoká morální převaha, vyplývající ze spravedlivého charakteru války.

Ještě před tím, než se porážkou u Lip- ska a později u Waterloo zpečetí Napoleo- nův osud, má už slavný císař ve své ar- mádě nejzákeřnějšího nepřítele. **Hromad- ný úpadek morálně politického faktoru a masovou dezerci.** Teprve po ruském taže- ní většina vojáků pochopila, že už nebo- juje ve jménu revoluce, za vlast a svobo- du, nýbrž za zájmy zcela cizí a vzdálené.

Jestliže se u Valmy v roce 1792 střetly armády protikladné morálky — **revoluce s kontrarevolucí** — potom se u Waterloo vraždí vojska, jímž jsou zájmy a potřeby lidu zcela cizí.

Ukázalo se, že třídní politická zaměře- nost morálního faktoru bude zvyšovat je- ho „stabilitu“, neboť sociálně psycholo- gické prvky měly a mají tendenci k rych- lému kolísání, avšak nikoli tou měrou, aby bylo možné čelit jeho postupnému slábnutí a nakonec úplnému rozkladu v každé delší nespravedlivé válce.

Napoleonovu armádu zničilo tedy to, co ji učinilo slavnou: nejen kázeň a mo- rálně politický faktor bojovníků, ale také strategie a taktika boje masové armády, které si osvojil nepřítel.

Můžeme konstatovat, že těmito válka- mi vrcholil v Evropě rozporný proces poli- tické emancipace buržoazie a probíhá for- mování novodobých armád. Jejich milióno- vé počty naznačují, že válka a ozbrojené síly se v dalším období stanou nepostráda- telným nástrojem hospodářské a politické expanze vládnoucí buržoazní třídy.

Vznikající masové armády, doplňované na základě všeobecné branné povinnosti,

jsou nuceny ve svých řadách sdružovat stále více příslušníků vykořisťovaných tříd. A jestliže počátek jejich formování, jak nejlépe ukázala právě francouzská revoluce, je ještě nesen duchem spontánní podpory a důvěry mas k buržoazní politice, v průběhu 19. století vychází stále jasněji najevo, že **politika buržoazie je protilidová, třídně sobecká a reakční**. Morálně politický faktor buržoazních armád proto upadá čím rychleji, čím více se šíří teorie, která poprvé pravdivě odhaluje skutečně sociální postavení a historické zájmy proletariátu — **marxismus**. V tomto smyslu se stává osvojení marxismu předpokladem nejen pro přeměnu dělnické třídy v revoluční dějinný subjekt, nýbrž i pro pozdější mimořádnou úlohu morálního faktoru ve válkách na obranu socialismu.

Když jsou v polovině 19. století krvavě potlačeny revoluce v Paříži, Praze, Vídni a Frankfurtu, a když je zřejmé, že dochází k přechodnému upevnění pozic velkoburžoazie, uvědomuje si dělnická třída mnohem naléhavěji své nové postavení. Zbavuje se iluzí o možné spolupráci s buržoazií, o bratrství, které podle Marxových slov „trvalo jen tak dlouho, dokud se zájmy buržoazie bratrsky shodovaly se zájmy proletariátu.“

Zostření třídních rozporů se ve vojenském nejmarkantněji projevilo na přelomu 19. a 20. století. Skončilo období relativně klidného vývoje kapitalismu volné soutěže a napětí mezi státy už signalizuje blízkost světového válečného konfliktu. Protože však vzrostla síla, organizovanost a uvědomění dělnické třídy, stal se morálně politický faktor imperialistické masové armády činitelem mimořádného významu. V přípravě války a v ideologickém zpracování mas musí buržoazie počítat s faktem, že dělnická třída odmítne bojovat za její zájmy v každé nespravedlivé a dobyvačné válce.

Ještě před tím, než na Basilejském kongresu dělnické strany otevřeně a slavnostně prohlásí blízkost světového konfliktu za nejreakčnější čin svých vlád, na který je nezbytné odpovědět revolucí, vypukne válka mezi Ruskem a Japonskem. Válka, která byla prvním velkým střetnutím vojenských sil v epoše imperialismu, a která přinesla nové jevy nejen ve sféře vývoje zbraní a způsobů vedení boje, nýbrž také v oblasti sociálně politické.

Poprvé dosáhla fronta šířky přes sto kilometrů a bitvy se přeměnily v operace, které trvaly týdny. Právě v souvislosti s touto válkou napsal Lenin, že války „nyní vedou národy“ a že „spojitost mezi vo-

jenskou organizací země a veškerým jejím ekonomickým a kulturním zřízením nebyla ještě nikdy tak úzká...“ (Lenin V. I.: Pád Port Arturu. In: Lenin V. I.: Stati o vojenství, Praha 1955, s. 17 a 18.)

Průběh a výsledky války ukázaly, že problém morálně politické motivace se nyní také komplikuje nároky, které na příslušníky armády klade relativně **nový činitel — technický pokrok**. Zatímco po celá staletí bylo možné abstrahovat od nevýrazného a vcelku lineárního vývoje zbraní a techniky, je nyní zřejmé, že se blíží hluboký kvalitativní převrat v materiálně technické základně války a spolu s ním také změny všech relativně ustálených proporcí ozbrojeného zápasu. Přirozené rozdíly v kulturní, hospodářské a společensko-politické úrovni zemí, mezi nimiž docházelo k válkám, nehrály v minulosti nikdy tak významnou úlohu, aby je nebylo možné pohotově kompenzovat specificky vojenskými formami či jinými faktory síly.

Složitou dialektiku nových component války postřehl a vyjádřil nejlépe Lenin. Po osudné porážce samodržaví v Port Arturu píše: „Nevzdělanost, nevědomost, negramotnost a otupělost rolnické masy se projevila děsivě zřejmě při srážce s pokrokovým národem v moderní válce, která vyžaduje vysoce kvalitní lidský materiál stejně nutně jako moderní techniku. Bez iniciativního, uvědomělého vojáka a námořníka není možný úspěch v moderní válce. Žádná vytrvalost, žádná fyzická síla, žádná stádočnost a semknutost masového boje nemohou poskytnout převahu v epoše rychlopalných zbraní, strojních pušek, složitých technických lodních zařízení, rojnic v pozemních srážkách. Ukázalo se, že vojenská síla samodržavního Ruska je pozlátkem.“ (Tamtéž, s. 18.)

Jestliže ještě v napoleonských válkách v podstatě platilo, že celková použitelná síla armády byla určována především fyzickým výkonem jednotlivců, počty a kvalitou zbraní, jakostí výcviku a vojenského řízení, vnitřní organizací dělby práce a morálním faktorem vojska, potom v rusko-japonské válce vychází stále jasněji najevo, že výsledná síla závisí nyní více na společenské, kulturní a technické vyspělosti celé země, na vzdělání a „průmyslové“ kvalifikaci všeho lidu. Proto Lenin píše o zbytečnosti výdajů na techniku „...neumí-li nikdo s moderními loďmi zacházet, nejsou-li lidé schopní se znalostí věci využívat nejnovějších zdokonalení vojenské techniky.“ (Tamtéž, s. 19.)

I když další vývoj ozbrojeného zápasu už neposkytuje tak školsky přesvědčivý

důkaz o disparitě mezi člověkem a nároky techniky, od rusko-japonské války je tento problém jedním z činitelů, z nichž můžeme odvozovat požadavky na morálně politický faktor.

Protože tato válka, odehrávající se sice v epoše imperialismu, není ještě válkou strojového období a svou vojensko-technickou povahou patří do etapy manu-fakturní technologie, stále ještě pro ni platí: nedostatky ve sféře výcviku, výzbroje a organizace je možné „nahradit“ iniciativou, vysokým stupněm nadšení a uvědomělé kázně — morálně politickým faktorem. Spravedlivé, národně osvobozovací či revoluční války dávaly v této době stále ještě šanci vítězství vojensky „slabším“ armádám pokrokových sil.

První světová válka, dlouho připravovaná imperialistickými zeměmi jako řešení rozporů ve sféře rozdělení světa, přesáhla svým rozsahem, délkou i společenskými důsledky všechna očekávání. Vypukla jako válka oboustranně nespravedlivá a dobytvačná, skončila zhroutilím a porážkou kapitalismu na jedné šestině světa. Heslo basilejského kongresu o přeměně imperialistické války ve válku občanskou se stalo pro ruské bolševiky závažnou akční směrnicí. První země se vydala na dráhu socialistického budování.

Přes všechny útrapy, škody a nenahraditelné ztráty dala tato válka utlačovaným třídám další lekci ve škole revoluční výchovy. Nejen, že odhalila zradu vůdců evropských socialistických stran, jejichž „... zásluhou se dělnické strany... nezapřely zločinnému počínání vlád, ale vyzvaly dělnickou třídu, aby sjednotila své stanovisko se stanoviskem imperialistických vlád“. (Lenin V. I.: Válka a sociální demokracie Ruska. In: Lenin V. I.: Stati o vojenství, Praha 1955, s. 63.) Nespravedlivá dobytvačná válka odkryla také pravou tvář buržoazní politiky. Tak, jak narůstal všeobecný hospodářský rozvrat, krize a společenské rozpory, mohly lidové masy pochopit skutečný obsah a cíl politiky, která se ještě na počátku války vydávala a zdála se být národní a lidovou. Teprve nyní bylo také „... jasnější, že oportunisté zradili dělnickou věc, a že je nutno obrátit zbraně proti vládám a buržoazii každé země“. (Tamtéž, s. 67.) Teprve nyní zrála rychleji revoluční situace.

Protože právě v Rusku dosáhlo socialistické uvědomění zásluhou bolševické strany nejvyššího stupně i pevné organizovanosti, a protože s každým vojenským neúspěchem samoděržaví se od rusko-japonské války připravovala půda revoluci, mohou se marxisticko-leninské ideje po-

prvé uskutečnit v této hospodářsky a politicky zaostalé zemi. Do čela proudu lidských dějin se v tomto okamžiku postaví nejúspěšnější příslušníci vykořisťovaných tříd — **komunisté**.

Síla ruského příkladu otřásá starou Evropou. Šíří se stávky a protivaletčné demonstrace, na frontách znovu upadá už tak nízká kázeň a morálně politický faktor imperialistických armád. Když se světová buržoazie odhodlá k otevřené ozbrojené intervenci proti revoluci, dělnická třída už chápe, že sovětské Rusko je její internacionální vlastí, a že jeho obrana je obranou světové proletářské revoluce a tedy dělnickou věcí.

Vzpouře vojáků a námořníků v intervenčních armádách Dohody, spontánní vznik mezinárodních oddílů Rudé armády, jež jsou složeny téměř z desítek různých národností uvědomělých příslušníků revoluční dělnické třídy celého světa, a v nichž bojuje na 3000 internacionalistů — to je nejpádňější důkaz dělnické solidarity a hrdinství lidu ve spravedlivé válce. Hrdinství, jež je založeno na nejvyšším stupni třídního uvědomění, na vysoké politické a morální pevnosti ozbrojeného proletariátu.

Vědomí, že spolu s ruskými bolševiky hájí revoluci proti kontrarevoluci, Rudé proti Bílým — dávalo těmto válkou zuboženým armádám sílu, proti níž nemohla reakce zvítězit.

Převaha Rudé armády nebyla však převahou zbraní. Byla to **převaha morální**. Proti vojenské přesile domácí a zahraniční kontrarevoluce vítězila nadšením a revolučním duchem. Stranické řízení, pevná opora v lidu a přesvědčení o správnosti věci, za níž bojuje, bylo zdrojem nevšední obětavosti, masového hrdinství — příčinou neporazitelnosti.

Mezinárodní intervence zkrachovala. „Bolševická náказа“ rozleptala její vnitřní soudržnost a morální síly. Lenin o tom napsal: „Připravili jsme ji o její vojáky. Její nesmírné vojenské a technické převaze jsme čelili tím, že jsme tuto převahu zmařili solidaritou pracujících...“ (Lenin V. I.: Zpráva všeruského ústředního výkonného výboru a rady lidových komisařů. In: Lenin V. I.: Stati o vojenství, Praha 1955, s. 403.)

Jako se kdysi u Valmy morální převahou uhájila francouzská revoluce proti přesile feudální Evropy, tak se o sto dvacet let později uhájila proletářská revoluce proti přesile imperialistické reakce. Na mnoha frontách občanské války potvrdil ruský lid, vedený bolševickou avantgardou, že je dědicem a pokračovatelem

revolučních tradic francouzských jakobínů a komunardů. Válka, od které buržoazie očekávala, že rozbije mezinárodní solidaritu dělníků a odpoutá jejich pozornost od revolučního boje za socialismus, skončila vytvořením pevného proletářského státu, jehož vojenská síla se už na samém počátku ukázala nepřemožitelnou.

Vznikem Rudé armády nastává v sociálních funkcích této instituce hluboká kvalitativní změna. Až do tohoto okamžiku plnily armády vykořisťovatelských států převážně reakční potlačovatelské funkce ve vztahu k vykořisťovaným třídám. Byly zpravidla poslušným nástrojem hospodářské a politické expanze vládnoucích tříd. I když od druhé poloviny devatenáctého století vzrůstala síla, organizovanost a politické uvědomění evropského proletariátu, buržoazní politika, právo a ideologie měly ještě dostatek možností, aby přinutily lidové masy vstoupit a bojovat v této instituci za politické zájmy nepřátelské třídy. Přestože desetimilionové armády imperialistických zemí sdružují ve svých řadách v průběhu války také mnoho uvědomělých příslušníků dělnické třídy, nelze je tlakem „zevnitř“ zcela rozložit a přinutit, aby plnily funkce v zájmu vykořisťovaných tříd.

Teprve armáda, která se vytvoří jako ozbrojený nástroj státu diktatury proletariátu, může cílevědomě uskutečňovat také úkoly celospolečenské revoluční přestavby. Nejen, že se stane zárukou a strážcem revolučních vymožeností — stane se zároveň nositelem funkcí politickovýchovných a kulturně vzdělávacích. Počne se přetvářet, v závislosti na charakteru třídní politických rozporů, také v nástroj univerzálního rozvoje všech příslušníků socialistické společnosti.

Právě jednotu mocenskopolitické a politickovýchovné funkce socialistické armády je příčinou vysokého morálně politického faktoru všech jejích vojáků. Protože tato armáda brání moc dělnické třídy a současně vychovává její příslušníky, nemůže a nesmí být neutrální. Rudá armáda, která vznikala pod přímým vedením V. I. Lenina, poskytuje skvělý příklad účinného politického nástroje diktatury proletariátu, a to jak v procesu ozbrojené obrany revoluce, tak i v procesu pokojného socialistického budování.

Je tedy příznačné, že nejpádňější důkaz o síle a vlivu morálně politického faktoru armády a lidu přinesla Velká vlastenecká válka. Potvrdilo se znovu, že morálně politický faktor je stále více jevem společensko-politickým, že se jeho váha v novém sociálně politickém kontextu,

s rostoucí počty armád a s rychlejším technickým pokrokem, ještě znásobí. Také tato válka prokázala, že pevná morálně politická motivace závisí zejména na charakteru společenského zřízení, na charakteru války a správném chápání jejich cílů lidovými masami.

Protože sovětský lid vedl jednoznačně spravedlivou válku na obranu socialistické vlasti, dosáhla jeho energie takové mohutnosti, jakou dosud dějiny nepoznaly. Žádná z předchozích válek nebyla provázána tak vysokým stupněm statečnosti a hrdinství lidových mas.

Druhá světová válka, která je z hlediska technického pokroku obdobím mechanizace a motorizace ozbrojeného zápasu; naznačila, že úloha morálně politického faktoru bude s rozvojem techniky dále stoupat. Tím, že byla mezi dvěma světovými válkami postupně vytvořena neosobní strojová kostra ozbrojeného zápasu, získal boj větší složitost, rozsah, urputnost a krvavost. Prohloubila se dělba práce, vzrostly nároky na součinnost zbraní, jednotek i celých druhů vojsk. Bojovník je více vzdálen od nepřítele a jeho činnost už nemá vždy sebeobranu a sebezáchranný charakter. Kdysi jednoduchá součinnost s ostatními je zprostředkována předmětně a organizačně, klade nárok na myšlenkové ovládnutí celku, na duševní aktivitu a rozhled. To vše v souhrnu zvýšilo úlohu lidského činitele, jeho odbornou připravenost, světonázorového přesvědčení a morálních kvalit.

Zatímco dříve, ještě na konci manuálního období, bylo možné nahradit nedostatek zbraní, munice a materiálu všeho druhu vysokým stupněm nadšení, rozhodnosti a iniciativy vojáků — morálně politickým faktorem — stává se nyní dokonalejší a spolehlivější **technika** nejen sama o sobě mohutným **prostředkem morálního** (psychologického) **působení** na nepřítele, ale současně, jinými faktory **nezastupitelným činitelem ozbrojeného zápasu**. Připomeňme si, že už v roce 1918 Lenin důrazně varoval před každým lehkomyšlným přístupem k válce, který by jednostranně přeceňoval její morálně politickou stránku: „Sebelepší armáda, sebevíce revoluci oddaní lidé budou nepřítelem okamžitě vyhlazeni, nebudou-li dostatečně zvyšováni, zásobeni potravinami a vycvičeni.“ (Lenin V. I.: Na věčnou základnu. In: Lenin V. I.: Stati o vojenství, Praha 1955, s. 259.)

Proto i z hlediska morálně politického faktoru existuje podstatný rozdíl mezi obdobím první a druhé světové války.

Už ve druhé světové válce se ukázalo, že vysoké nároky na morálně politický

faktor nevyplývaly pouze ze sociálně politických cílů války, nýbrž současně z požadavků, které na lidskou složku kladla účinnější technika. Projevila se nejen větší vzájemná spjatost materiálně technické základny války a morálního faktoru, ale také nezastupitelnost a nenahraditelnost každé z těchto relativně samostatných složek. Ukázalo se, že bez perfektní techniky, dokonalého zásobování vším potřebným a dokonalého řízení nemůže morálně politická motivace v boji dosáhnout vysokého stupně. Masové hrdinství sovětských vojáků proto vyplývalo nejen z charakteru socialistického zřízení, z pochopení spravedlivých cílů války a z nenávisti k třídnímu nepříteli. Bylo výsledkem uvědomělé revoluční kázně a všestranné podpory lidu celé země, vyrůstala, zejména po převzetí strategické iniciativy, z předností sovětské strategie i z dokonalé sovětské techniky.

Druhá světová válka, rozpoutaná dravým německým fašismem, skončila hanebnou porážkou reakčních sil. Strojová technika a dokonalá vojenskoodborná připravenost, na něž sázela fašistická politika, nepřinesly očekávaný efekt. Nemohly natrvalo demoralizovat lid a armádu prvního socialistického státu. Sovětský svaz se rychle přeměnil v jediný vojenský tábor. Na okupovaném území se rozšířilo partyzánské hnutí obrovského rozsahu. Bojová výzva strany „**Vše pro frontu — vše pro vítězství**“ se setkala s bezvýhradnou podporou lidu celé sovětské země.

Ukázalo se, jako už tolikrát v lidské historii, že zbraně obsluhují a ovládají živí lidé, kteří bojují-li proti vetřelcům, za svou skutečnou svobodu, pokrok a sociální spravedlnost — jsou koneckonců neporazitelní. Úpadek morálního ducha fašistických armád se po Stalingradské bitvě už nepodařilo zastavit. Pozice socialismu, který měl být poražen, se ještě upevnily. Řada dalších zemí Evropy následovala příkladu svého osvoboditele — Sovětského svazu. Vytvořila se světová socialistická soustava.

Zatímco první světová válka byla ještě vedena převážně pěšími vojsky a hlavní formou úderu byla palba děl a ručních zbraní jednotlivců, druhá světová válka znamenala už výraznou převahu mechanizovaných a motorizovaných svazků. Hlavní formou úderu se stává pohyb a palba mobilních strojních agregátů.

Konstatujeme-li podstatnou změnu technologie, nemůžeme přehlédnout nové sociálně politické souvislosti. Měla-li první světová válka cíle převážně ekonomické, potom druhá světová válka už jasně uká-

zala, že motorizace a mechanizace ozbrojených sil dává argešivní politice imperialismu možnost stupňovat politické cíle války až k cílům politickolikvidacním. Síly a prostředky, které dnes propůjčuje armádní instituci imperialistických zemí vědeckotechnický pokrok, tuto tendenci ještě prohlubují. Bylo by politickou naivitou se domnívat, že raketové jaderné zbraně chce nepřítel použít pouze pro získání tržů, surovin a nových sfér hospodářského vlivu.

Dialektika cíle a prostředku, dialektika sociálních funkcí vojenské techniky je v třídně rozděleném světě taková, že všechny podstatné materiálně technické změny jsou indexem vývoje třídně politických rozporů a vztahů. A obráceně, že nové sociálně politické klima je závislé na pohybu materiálně technické oblasti vojenství.

Tím, že socialistický společenský řád programově vtiskuje instrumentům sociálního násilí jednoznačně pokrokové, tj. míroctvorné funkce, vytvářejí se, úměrně tomu, jak roste ničivost soudobých technických prostředků, podmínky pro devalvaci i zánik sociálního násilí jako krajního prostředku politiky.

Je-li přechod ke strojové výrobě, doprovázený vznikem průmyslového proletariátu, pouze prolog k socialistickým revolucím, potom nástup strojového období válek už zákonitě souvisí s jejich definitivním vítězstvím.

Dokud však existuje imperialismus jako světová soustava, stále trvá nebezpečí světového raketového jaderného konfliktu. Charakter příští možné války by byl dán nejen hloubkou třídně politických rozporů mezi dvěma protikladnými společenskými systémy, ale také použitím nejmodernějších prostředků vedení ozbrojeného zápasu. Nikdy v minulosti nedosáhla ničivá síla zbraní takových hodnot jako nyní a argešivní politika dosud nedisponovala takovými mohutnými potenciemi vojenské síly.

V situaci, kdy se pronikavě urychlil vědeckotechnický pokrok ve vojenství a kdy se jeho spojitost a vzájemná podmíněnost s obecnou úrovní vědeckotechnické revoluce natolik prohloubily, že i v této sféře je možné prokázat značnou internacionalizaci technických principů, obecně dostupných prostředků a metod vojenské aplikace vědy, stalo se téměř nemožné vytvořit a trvale udržovat výraznější vojenskotechnickou převahu. Je samozřejmé, že nikdy v minulosti výslednou vojenskou sílu nevytvářela pouze technika. Zdůrazňujeme-li, že ani dnes nemohou naši

připravenost a převahu zajistit pouze věcné faktory, máme tím na mysli **relativně novou situaci**.

Jaderná rovnováha mezi protikladnými společenskými systémy je objektivní skutečností svého druhu. Po celou dosa-
vední historii nikdy lidstvo nedisponovalo prostředky svého sebezničení. Existují-li dosud síly, které ve snaze zabránit společenskému pokroku chladnokrevně uvažují o použití raketových jaderných zbraní, připadají socialistickému táboru dosud nejvyšší historická odpovědnost. Předejít světovému jadernému válčení, nebo mu na samém počátku ráznými kroky zabránit.

Tento úkol však není možné splnit jinak, než dokonale a všestrannou vojenskou připraveností — převahou v oblasti morálně politického faktoru — jež by byla výrazná po celou dobu války.

Ukázali jsme si, že struktura a váha morálně politického faktoru prošly složitým vývojem. Ze s rostoucí úlohou lidových mas v dějinách nepetržitě roste také jeho bezprostřední vojenský význam. Uvádí-li Clausewitz, a dodejme, že jeho postřeh odpovídá zcela duchu doby, že od-
vaha a duch vojíka odjakživa násobily fyzické síly, potom tím zjednodušeně vyjadřuje faktickou a pouze několika málo činiteli zprostředkovanou závislost výsledné vojenské síly na kombinaci dvou základních komponent ozbrojeného zápasu: fyzických a duchovních potencií bojovníka. Už strojové období ozbrojeného zápasu naznačovalo, že budoucí vývoj vojenství bude klást kvalitativně nové nároky také na morálně politický faktor. Ze v jeho struktuře nemohou už dominovat pouze emotivní a sociálně psychologické prvky, jak tomu bylo po celá staletí, nýbrž zcela jednoznačně prvky **morální, ideové politické a obecně světonázorové**.

Stále jasněji se ukazuje, vzhledem k novým sociálně politickým i vojensko-technickým skutečnostem, že pevná a účinná morálně politická motivace socialistické armády musí spočívat na vnitřně přijatém a racionálně zdůvodněném **pochopení charakteru epochy**, na pevném komunistickém přesvědčení a teprve potom na odvaze a udatnosti ve starém slova smyslu.

Má-li být specifickým rezervoárem vítězné síly, koeficientem účinnosti armádního tělesa v podmínkách, kdy přibývá vojáků, kteří už „nevidí do tváře nepřítel“, ale pozorují ručičky přístrojů, obsluhují řídicí pulty či vyhodnocují rozmanité signály a grafy, v těchto relativně nových podmínkách musí všichni, více než kdy

jindy, vědět proč strádají, podstupují únavu a vynakládají tak mnoho svých sil. Musí vědět, že nesou nesrovnatelně větší díl odpovědnosti za splnění úkolu než kdysi řadový voják pěšák Napoleonovy armády.

Jakmile jednotlivci, posádky, obsluhy atp. disponují ovládnutými silami přírody, jejich činnost získává povahu společensky nejdůležitější práce. Jsou nuceni **jednat iniciativně na vlastní odpovědnost**, rychle a pohotově reagovat, zachovávat organizovanost, **vynakládat důvtip a tvůrčí síly** se zřetelem na celkový průběh a výsledek boje.

Už Clausewitz, s jehož mnohými názory nemůžeme zcela souhlasit, postřehl, že „... čím vyšší jsou velitelské funkce, tím více se objevuje nutnost, aby se ke smělosti družil i odvážný duch, aby nebyla bezúčelným, slepým návalům vášně, neboť čím výše, tím méně jde o vlastní obětavost, stále více nabývá významu zachování druhých a blaho celku“. [Clausewitz, Carl von: O válce, Praha 1959, str. 142.]

Mimořádná společenská a morální odpovědnost by vyplývala také z toho, že každý nesplněný úkol jednotlivce by mohl mít vážné důsledky pro osudy druhých. Válka, která by byla nekompromisním třídním zápasem mezi dvěma společenskými systémy, by se patrně neobešla bez vy-
pětí, jež by hraničilo se sebeobětováním.

Nová, mnohonásobně ničivější technika, které nebylo ve válce dosud použito, by svými účinky i sama o sobě znamenala mohutný „psychologický úder“ na lidskou složku. Odolat tomuto působení, zejména v počátečním období, nedat se demoralizovat neočekávanými situacemi, nepodleh-
nout panice a nervovému napětí, zachovat střízlivý pohled a schopnost efektivního jednání, to jsou hlavní úkoly naší přípravy k boji už nyní, v míru.

Pocit nebezpečí a ohrožení v kterémkoli místě, převládající nejistota a izolovanost jednotlivců u některých druhů vojsk mohou vyvolat psychické poruchy a stavy, s nimiž jsme se v minulých válkách nesetkali.

Je jisté, že jednotlivci (posádky, obsluhy, kolektivy) by v příštích možných válce plnili samostatnější a nesrovnatelně odpovědnější úkoly než kdykoli předtím. Byli by často izolováni od míst velení, od jednotek, útvarů a svazků, v nichž jsou organicky začleněni. Jejich individuální akce by mnohdy rozhodovaly o úkolech strategické povahy. Vyžadovaly by proto více vědomostí, odhodlání, rozhodnosti a odvahu, více sil, hlubší pochopení souvislostí,

pevnější světonázorové zázemí, pevnější přesvědčení o správnosti věci, za niž bojují.

Clausewitzův výrok o tom, že vlastenecký duch vojska (nadšení, zanícení, horlivost, víra, smýšlení) se nejsilněji projevuje ve válce v horách, kde je každý jednotlivec odkázán na sebe, má tedy v novém kontextu svou zvláštní nadčasovou platnost.

Protože za použití raketových jaderných zbraní, kdy válku by vedly světové koalice, nedala by se určit hranice mezi frontou a zápolím, bylo by vítězství podmíněno nikoli pouze morálními silami vojska, nýbrž i schopností mobilizovat všechny morální i materiální síly celé společnosti.

Tím, že ozbrojený zápas není možné nikdy plně automatizovat — na rozdíl od sféry produktivních procesů — a člověk nutně zůstane jeho rozhodující silou i v období rozvoje zbraní hromadného ničení, stává se morálně politický faktor zcela zákonitě nejvýznamnějším činitelem. Vzájemná závislost, podmíněnost a nerozlučitelnost člověka a techniky by se v raketové jaderné válce dvou protikladných světových soustav ještě prohloubila. Naše morálně politická převaha by tedy nemohla být výrazná, kdyby se neopírala o perfektní ovládání nejnovější techniky, o dokonalé řízení a organizaci vojsk. Proto nemůže socialistické společenství zanedbat ani morální ani vojenskotechnickou stránku celkové ozbrojené síly.